

Digitális technológiák és adatbányászat az elnyomás szolgálatában

Darren Byler: *In The Camps. China's High-Tech Penal Colony*¹

Digital technologies and data mining in the service of repression.

Book review: Darren Byler: *In The Camps. China's High- Tech Penal Colony*"

Zsidó Bence²—Bodor Péter³

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.2.5>

Beérkezés: 2023. 03. 20.

Átdolgozott változat beérkezése: 2023. 05. 30.

Elfogadás: 2023. 06. 06.

1. Bevezetés

As In The Camps. China's High-Tech Penal Colony [A táborokban. Kína csúcstechnológiájú fegyencetelepe] című könyv először 2021 októberében, majd egy másik kiadásban 2022 februárjában jelent meg. Darren Byler kulturális antropológus, jelenleg a Simon Fraser Egyetemen tanít, a fent említett mellett a *Terror Capitalism: Uyghur Dispossession and Masculinity in a Chinese City* (Byler 2021b) című könyv szerzője, és társszerkesztője volt a *Xinjiang Year Zero* című tanulmánykötetnek (Byler–Franceschini–Loubere 2022).

Az itt bemutatott könyvében a kínai kormány, illetve az ahhoz köthető számítástechnikai vállalatok kiszivárgott belső dokumentumait, valamint Hszincsiangban, Kazahsztánban és Seattle-ben készített interjúkat dolgozza fel. Interjúalanyai volt ujjur, kazah és hui fogvatartottak, tábori munkások és a számítógépes rendszerek technikusai voltak. Az ő személyes történeteiken keresztül ismerjük meg

¹ Byler (2021a).

² ELTE Társadalomtudományi Kar, e-mail: bencezsido@student.elte.hu

³ ELTE Társadalomtudományi Kar, e-mail: bodor.peter@tatk.elte.hu

a Hszincsiangban felépített átnevelő táborok, gyártelepek és rendőrségi ellenőrző pontok kamerákkal és arcfelismerő szoftverekkel átszőtt világát.

2. Hszincsiang – az új határvidék

Az Északnyugat-Kínában található Hszincsiang–Ujgur Autonóm Régió az ország legnagyobb tartománya, nyersanyagokban (kőolaj, fölgáz, szén) gazdag, a gyapottermelés is igen jelentős. Ez az otthona több muszlim vallású nemzetiségnek, ujuguroknak, kazahoknak és huiknak. Az ország többségi etnikumát képező han kínaiak fokozódó betelepülése, a vallásgyakorlás korlátozása és a muszlimokkal szembeni munkahelyi diszkrimináció már az 1990-es és a 2000-es években tüntetésekhez vezetett, melyeket főként a helyi ujugurok szerveztek, ám azokat karhatalmi eszközökkel elfojtották (Byler 2021a). 2013–2014-től az erőszak fokozódott: az utcai demonstrációk mellett késes támadások is történtek, amelyek célpontjai kimondottan han civilek voltak. A kínai hatóságok a fajivallásos demonstrációkat is a militáns iszlamista szervezetekhez kötötték, ugyanolyan terrorcselekményként értelmezték, mint a dzsihádisták szervezetek akcióit (Soliev 2019).

3. A táborokba vezető út

Byler könyve azt mutatja be, hogy a kínai állam a hszincsiangi lázongások és terrorcselekmények hatására miként kriminalizálta a muszlimok pusztá létezését „*a nép terror elleni háborúja*” (Byler 2021a: 17) címszó alatt, ami azzal járt, hogy a falusi imámoktól a szakállat növesztő férfiakon át egészen a nyugati egyetemen végzett szekuláris fiatal nőkiig akárkit letartóztathattak tárgyalás nélkül.

Az utóbbiak közé tartozott például Vera Zhou is, aki az Egyesült Államokból utazott haza édesapjához és barátjához 2017-ben. A hivatalos papírjain muszlimként és a hui nemzetiség tagjaként volt regisztrálva, azonban nem volt vallásos és apai ágról han származású, így nem érezte magát veszélyben. Egy hszincsiangi rendőrségi ellenőrző ponton mégis letartóztatták, mert megállapították, hogy egy VPN segítségével hozzáfért az egyetemi e-mailjeihez, és ezért muszlimként már terrorgyanusnak számított. 2019-ben kapta vissza az útlevelét és hagyhatta el újra Kínát, miután hosszú hónapokat töltött átnevelő táborban. Ezt követően a helyi rendőrfőnök gyerekeit tanította angolra, természetesen ingyen, ezzel is jelezve, hogy sikerült jó állampolgárrá válnia.

Rengetegen kerültek az átnevelő táborokba hasonló okok, tehát a digitális lábnyomuk miatt. Az ujugurok és más helyi muszlimok körében a 2000-es évek második felétől egyre gyakoribbá vált az internetethasználat, amely a muszlim tanítások és szokások terjesztésében is fontos szerepet játszott. A fiatal ujugurok az interneten keresztül tudtak informálódni arról, hogy mit jelent kortárs módon muszlimnak lenni, amire az állami ellenőrzés alatt álló mecsetekben nem volt lehetőségük.

A terrorellenes harc jegyében a kínai hatóságok bevezették a rendőrségi ellenőrző pontokon, valamint az iskolákban és az egyetemeken a telefonok átkutatását.

Az online hitélet nyomai, így bármilyen vallási jellegű kép, szöveg, videó gyanús-nak minősült, s a külföldi alkalmazások használata (például: Facebook, Instagram, YouTube) szintén a terrorveszély vádját vonhatta maga után. Az emberi tényezőt kiiktatva ezeket a vizsgálatokat egyre inkább automatizálták: sokszor nem egy helyi rendőr, hanem egy szoftver kereste a telefonokon a gyanús tartalmakat. Byler egyik interjúalánya, akinek sikerült elhagynia Kínát, így emlékezett vissza:

„Sok szomszédomat azért vették őrizetbe, mert iszlám üzeneteket hallgattak a telefonjukon, vagy olyan történeteket osztottak meg, amelyeket a gépek »szeparatistának« minősítettek. A legtöbb fiatal azért vették őrizetbe, mert vagy vallási összejöveteleken vettek részt, vagy imádkoztak, vagy mert a telefonjukon hallgattak valamit. Anyám ezt »telefonos katasztrófának« nevezi⁴ (Byler 2021a: 38).

4. A táborokban

A hszincsiangi átnevelő táborokat a kínai kormány hivatalosan olyan oktatási intézményekként tartotta számon, ahol a munka nélküli, visszamaradott, kínaiul nem beszélő muszlimokból jó állampolgárokat és hasznos munkaerőt képeznek. Egy 2021 szeptemberében közzétett kínai kormányzati dokumentum szerint: „2019 októberére minden képzésben részt vevő befejezte tanulmányait. Legtöbbjük stabil munkahelyet talált, akár egy saját maga által választott munkahelyen, akár saját vállalkozás indításával, akár állami segítséggel” (SCIO 2021: 13). Önmagában árulkodó ugyanakkor, hogy e hszincsiangi demográfiai adatokat bemutató dokumentum egy teljes fejezetet szentel a „Kína-ellenes erők által terjesztett hazugságok” (SCIO 2021: 11–17) cáfolásának.

A könyvben szereplő interjúkból teljesen más kép rajzolódik ki ezekről az intézményekről. Ez a kép arra utal, hogy Goffman totális intézmények jellegzeteségeiről alkotott mikroszociológiai beszámolója mindmáig hihetetlenül aktuális, s ezek „a személyek megváltoztatására szánt intézmények” (Goffman 1961: 12) kiválóan integrálják az információtechnológia éppen aktuális fejleményeit. Az átnevelő táborokban fogvatartottak a nap 24 órájában kamerás megfigyelés alatt álltak, ha nem kínaiul szóltak egymáshoz, az örök a hangosbemondón keresztül üvöltöttek velük. A termek zsúfoltak voltak, és WC gyanánt általában egy vödör állt a foglyok rendelkezésére. Éjszakánként se kapcsolták ki az erős világítást, a nappalok pedig propagandadalok éneklésével és a kínai nyelv tanulásával teltek. A kínai nyelvelképek számonkérésére és a korábbi bűneik megvallására a foglyoknak heti rendszerességgel „gondolatjelentéseket” (Byler 2021a: 26) kellett írniuk. Ez azonban a szolidaritás kialakulásához is vezethetett, ugyanis a kínaiul rosszul, vagy egyáltalán nem beszélő raboknak gyakran társaik segítettek e feladat elvégzésében. A foglyok közti bizalom esetleges elmélyülését azzal próbálták megakadályozni, hogy kijelöltek egy osztályfelügyelőt, akinek a többiek viselkedéséről is jelentenie kellett az öröknek.

4 A könyvből származó idézetek a szerzők saját fordításai.

Az írott jelentéseken túl havonta szóban is be kellett bizonyítaniuk a foglyoknak, hogy megértették bűneik súlyát és megbánták azokat. A körülbelül egyórás vallatások során ehhez hasonló hangzottak el: „*Gondolkojd el, hogy miért tetted, mondd el szíved legmélyéről. Miért téged küldtük táborba mások helyett? Mondd meg az okát! Szereted a hazánkat?*” (Byler 2021a: 26). A folytonos propagandaműsorok, vallatások és önkritika kereszttüzében a foglyok saját ártatlanságukat is megkérdőjelezték:

„*Néha arra gondoltam, hogy talán nem szeretem eléggé a hazámat. Talán csak magamra gondoltam. Talán nem voltam elég óvatos. Azt hiszem, bizonyos fokig mindannyian elkezdünk ezen gondolkodni. Talán nem segítettem a pártnak és az országnak. Csak a családomnak segítettem. Talán nem vállaltam a felelősséget*” (Byler 2021a: 28).

Az átnevelő táborok leírásakor az interjúalanyok és a szerző is többször utalnak a német koncentrációs táborokra. Az egyik fogoly például így fogalmazott:

„*Szinte azonnal rájöttem, hogy ez egyfajta koncentrációs tábor. Az örök tudták, hogy nem vagyunk bűnösök. A cellámban mindenki ártatlan volt, semmilyen valódi bűncselekményt nem követtek el. Csak azért vittek el minket, mert a vezetők azt mondták, hogy a muszlimokat őrizetbe kell venni. [...] Ami velünk történik, pont olyan, mint ami Anne Frankkal történt*” (Byler 2021a: 24).

Ez az összehasonlítás különösen adekvát, ha a foglyokban lezajló pszichológiai folyamatokat vizsgáljuk. A könyvben idézett interjúrészletekből felsejlik, hogy a foglyok idővel már nem is foglalkoztak a kijutás gondolatával, vagy általában a külvilággal, gondolkodásuk teljes horizontját betöltötte a tábori élet: az elegendő élelem megszerzése, a heti egyszeri zuhanyzások a szappan megszerzése a többiektől, a minél jobban alkalmazkodni, a túlélési motívuma. A koncentrációs táborokat túlélő pszichológusok, így Viktor Frankl és Bruno Bettelheim is hasonló folyamatokat figyeltek meg a második világháború alatt, különösen a régi foglyok esetében (Frankl 1988, Bettelheim 1988). Byler szavaival: „*A születésnapok, az anyai és családi szeretet rituális idejét a táboridő vette át*” (Byler 2021a: 77).

Egy, a foglyokat tanító interjúalany megrázónak találta, hogy tanítványai között egyszerűen voltak idős, falusi férfiak, akik egyáltalán nem beszéltek kínaiul, és egyetlen végzett fiatalok, akik tökéletesen beszélték a nyelvet, mégis az egész csoportnak a legalapvetőbb, első osztályos kínainyelv-órát kellett tartania. Tehát az órák a foglyok megalázására alkalmasabbak voltak, mint a nyelvtudásuk valódi fejlesztésére, ez hozzájárulhatott a szintén Bettelheim által leírt regresszió kialakulásához a körükben. A regresszió ugyanis a fejlődés egy korábbi szintjére, a gyermeki viselkedéshez való visszatérés, amely a megaláztatás, és a gyermeki kiszolgáltatottság helyzetéből alakul ki (Bettelheim 1988).

Nagyjából 1,8 millióan kerültek hasonló körülmények közé a könyv szerint. Azonban nemcsak a foglyok, hanem az örök és az átnevelést közvetlenül irányító „tanárok” között is voltak ujugurok. Őket gyakran a megbízhatónak tekintett családi háttérrel rendelkezők közül választották ki. Nekik folyamatosan bizonyítaniuk kellett a kínai nemzet iránti lojalitásukat, így nem tanúsíthattak szimpátiát a foglyok iránt, és ha megtagadták volna az együttműködést, ők is rács mögé kerültek volna. A táborokban alkalmazott muszlim örök személyisége éppúgy roncsolódott, éppúgy megalázták őket, mint a fogvatartottakat, sokan közülük alkoholizmusba menekültek, öngyilkosságot kíséreltek meg.

5. Hszincsiang mögött ott van Seattle

Ahhoz, hogy a totális megfigyelés ilyen rendszerét építsék ki Hszincsiangban, elengedhetetlen volt a világszínvonalú kamerarendszerek, arcfelismerő programok és óriási adathalmazok egész sorát pillanatok alatt elemezni tudó algoritmusok használata. Ezen termékeket és szolgáltatásokat kínáló kínai cégek egészen a közelmúltig igen szoros együttműködést tartottak fent olyan vezető amerikai vállalatokkal, mint a Microsoft és olyan egyetemekkel, mint a seattle-i University of Washington. A nemzetközi tudástranzferek mellett e cégek a kínai állam által a rendelkezésükre bocsátott hatalmas mennyiségű adat segítségével tudták finomra hangolni algoritmusait, és lekörözni a nyugati versenytársakat.

Byler könyvében többször is hangsúlyozza, hogy veszélyes tévedés lenne a Hszincsiangban működő megfigyelő államot egy sajátos, kizárólag Kínára jellemző jelenségnek tekinteni. Az állami erőszakszervezetek munkájának algoritmusok általi automatizálása a nyugati világban is megjelent. Úgy véljük, hogy a hatékonyság, gyorsaság és elfogulatlanság késő modernitásban működő vezérelvei mellett a mindenkori korszerűség igénye is elősegíti térnyerésüket. Ezek a rendszerek ugyanakkor normalizálják bizonyos csoportok rendőrségi intézkedésekben, bebörtönzésekben való felülreprezentáltságát, ezáltal meggátolva, hogy a megfigyelés és büntetés emberek tudatos döntésének látsszon, miközben Byler úgy véli: *„A felügyelet mindig a hatalmon lévők elképzeléseibe nem illeszkedő emberek ellenőrzéséről és fegyelmezéséről szól. A megfigyelés nemcsak Kína, hanem az egész világ problémája”* (Byler 2021a: 101).

6. Belső gyarmatosítás és tőkefelhalmozás

Hszincsiang gazdasági jelentősége nem csupán természeti erőforrásai, hanem földrajzi elhelyezkedése miatt is jelentős: *„Hszincsiang az Egy öv, egy út globális gazdasági projekt egyik kulcsfontosságú elágazása – a posztszovjet Közép-Ázsiába, illetve az Indiai-óceán partján fekvő pakisztáni Gwadar kikötőjébe vezető infrastrukturális gigaberuházás gócpontja”* (Benda 2020: 31). Emellett a térség kiemelkedő gyapottermelése, és a tengerpart menti városokból a növekvő munkaerőköltségek miatt ideköltöző cégek miatt a régióban egyre nő a munkaerőigényes textilipari vállalatok száma (Byler 2021a).

A táborokban a nyelvi és ideológiai vizsgákon jól teljesítő foglyoknak lehetősége nyílt varrodákban dolgozva letölteni a büntetésüket. Mielőtt a kínai média meglátogatta az egyik ilyen műhelyt, a rabokkal előre begyakoroltatták, hogy mit kell válaszolniuk, amikor kérdezik őket: *„Munkanélküli voltam. Önként jöttem ide, hogy megtanuljak valamit. Így gondoskodik rólunk a Párt”* (Byler 2021a: 81). De a helyi ipar közvettebb módon is függ a táboroktól; gyakran előfordult, hogy az éppen raboskodók feleségei kényszerültek nagyon alacsony bérért munkába állni, hogy a kieső jövedelem legalább egy részét pótolni tudják. Az is teljesen bevett gyakorlat volt, hogy a foglyok szabadulásuk után ugyanott folytatták a munkát.

Byler az átnevelő táborok egyik legfontosabb funkcióját abban látja, hogy a bér-munka során megjelenő elidegenedést – mely a dolgozót munkájától és annak eredményétől elválasztja – felerősíti, és kiterjeszti vallási és etnikai tulajdonságaikra: az ujugrokat megfosztja személyes autonómiájuktól és türk-muszlim identitásuktól is. A könyv szerint az etnikai-vallási elnyomással fenntartott olcsó és fegyverezett munkaerő, amely kiszolgálja a sanghaji és sencseni metropoliszok igényeit, Hszincsiangot a periférikus gyarmati kizsákmányolás iskolapéldájává teszi, ahol a han kínaiak mint idegen hódítók jelennek meg.

Ennek megértéséhez fontos látnunk, hogy a hszincsiangi táborokat lehetővé tevő episztemológiai infrastruktúra az imperializmus évszázados történelmében gyökerezik. A dinasztikus birodalom idején a szuverenitás nem volt feltétlenül lakossághoz, illetve területhez kötve, azonban a modern kínai nemzetállam létrejöttével kialakult egy új politikai racionalitás, amely számára az egymást átfedő és változó szuverenitások problémát jelentettek (Anderson 2006, Hui 2022). Habár a modern kínai nemzet a nyugati és japán imperializmussal szembeni harc során jött létre, mégis a birodalmi logika jegyében tartotta fenn, illetve termelte újra a civilizáltak és barbárok dichotómiáját, függetlenül attól, hogy az milyen új formákban öltött testet. Ez a megkülönböztetés teszi lehetővé a minden nemzetállam kiépülésével és megszilárdulásával járó erőszakot (Hui 2022).

7. Összegzés

A kínai állam totalitárius törekvései során Hszincsiangban megfigyelt, bebörtönzött majd munkára kényszerített nagyjából 1,8 millió embert. Bár az előző évszázadban más, a kínaihoz hasonló totalitárius rendszerek is vettek célba vallási-etnikai kisebbségeket, emberek ilyen nagy tömegét érintő elnyomásra ez az első példa a digitális megfigyelés korában. A gyarmatosítás és a táborrendszerek történetében ez teszi Hszincsiangot igazán új és aggasztó jelenséggé.

Darren Byler könyvében egyéni sorsokon keresztül mutatja be az átnevelőtáborok működését: a volt foglyokkal és öreikkel készített interjúk során a táborokban zajló szociálpszichológiai folyamatokba is bepillantást nyerhetünk. A rövid fejezetekben elbeszélte történetek nem feltétlenül időrendi sorrendben követik egymást. A könyvet nemcsak a rengeteg interjúrészlet, hanem a kínai kormánytól kiszivárgott dokumentumok⁵ részletes bemutatása és kontextusának magyarázata is elengedhetetlen olvasmánnyá teszi, mivel közelebb visz mind a kortárs Kína, mind a megfigyelés és társadalmi kontroll 21. századi eszközeinek megértéséhez. A digitális technológiák nemcsak a tudás és a szabadság kiteljesedéséhez járulhatnak hozzá, hanem a totális intézmények gazdáit is jól szolgálják.

5 Byler főként az Intercept által megszerzett dokumentumokat használja, amelyeket a portál egy cikkben be is mutatott (<https://theintercept.com/2021/01/29/china-uyghur-muslim-surveillance-police/>). A könyv megjelenése óta azonban új adatok is kiszivárogtak, amelyek nyilvánosak és kereshetőek. Az új adatbázis segítségével a megmenekült áldozatok végre megtudhatják, mi történt az otthon maradt hozzátartozóikkal, erről a CNN készített egy riportot (<https://edition.cnn.com/interactive/2023/02/asia/china-police-data-leak-uyghur-families/index.html>).

Irodalom

- Anderson, B. (2006): *Elképzelt közösségek: gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest: L'Harmattan.
- Benda, L. (2020): Az újgur ugar kínai feltörése. *Mozgó Világ*, 46(2): 27–31.
- Bettelheim, B. (1988): *A végső határ*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Byler, D. (2021a): *In The Camps*. New York: Columbia Global Records.
- Byler, D. (2021b): *Terror capitalism: Uyghur dispossession and masculinity in a Chinese city*. Durham: Duke University Press.
- Byler, D. – Franceschini, I. – Loubere, N. (eds.) (2022): *Xinjiang Year Zero*. Canberra: ANU Press. (1st ed.) <https://doi.org/10.22459/XYZ.2021>
- Frankl, V. (1988): *Mégis monddj igent az életre!* Budapest: Pszichoteam Mentálhigiénés Módszertani Központ.
- Goffman, E. (1961): On the Characteristics of Total Institutions. In Goffman, E.: *Asylums*. New York: Anchor Books, 3–124.
- Hui, Y. (2022): Nation-building as epistemic violence. In Byler, D. – Franceschini, I. – Loubere, N. (eds.): *Xinjiang Year Zero*. Canberra: ANU Press, 19–29. <https://doi.org/10.22459%2Fxyz.2021.01>
- Soliev, N. (2019): Uyghur Violence and Jihadism in China and Beyond. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 11(1): 71–75.

Egyéb források

- SCIO (2021): The State Council Information Office of the People's Republic of China: *Xinjiang Population Dynamics and Data*. Peking. http://english.scio.gov.cn/whitepapers/2021-09/26/content_77775276.htm (Letöltve: 2023. február 17.)

Szociológiai Szemle 33(2): 104–104.

Helyesbítés

Helyesbítés a Női és férfi karrierutak Magyarországon. Foglalkozási mintázatok szerepe a vezetői bérek és béregyenlőtlenségek alakulásában című tanulmányhoz.

Ilyés Virág – Lőrincz László

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.2.6>

Az eredeti publikációban a 3. ábra bal paneljén közölt paraméterek a ténylegesnél szisztematikusan kisebb értéket mutattak, emiatt a variancia bemutatott dekompozíciója nem adta ki a 100%-ot. A 3. ábra és az vonatkozó szövegrész javítva lett a 73. oldalon.